

Електронне наукове фахове видання "Державне управління: удосконалення та розвиток" включено до переліку наукових фахових видань України з питань державного управління

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

№ 9, 2012 [Назад](#) [Головна](#)

УДК 338.246.025

*О. П. Борисенко,
докторант Національної академії державного управління
при Президентові України, кандидат економічних наук, доцент*

СИНЕРГІЯ У КОНТЕКСТІ СИСТЕМНОГО ПІДХІДУ ДО ПРОБЛЕМ ДЕРЖАВНОЇ РЕГУЛЯТОРНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті висвітлено системно-синергетичний підхід у методології дослідження проблем державної регуляторної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Такий підхід є універсальним підходом. Він дає можливість ефективно проаналізувати проблеми взаємодії методів, інструментів, засобів регулювання зовнішньоекономічної політики.

Ключові слова: методи державного регулювання, системний підхід, синергія, зовнішньоекономічна діяльність.

Abstract. This article presents a systematic approach to the synergetic methodology of the study of problems of state regulatory policy in the sphere of foreign economic activity. This approach is a universal approach. It allows you to effectively analyze the problems of interaction techniques, tools, means of regulation of foreign economic policy.

Keywords: methods of state regulation, systematic approach, synergies, foreign economic activities.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Аналіз ситуації в Україні свідчить, що економіка країни перебуває в стані глибокої, затяжної кризи. Причинами нинішнього соціально-економічного становища в Україні є проблеми, що були успадковані нашою державою від колишнього СРСР, неефективне застосування методів державного управління економікою взагалі і зовнішньоекономічної складовою зокрема з переважанням акцентів захисту і підтримки галузей і напрямків ЗЕД з лобюванням інтересів відповідного бізнесу на вищих рівнях влади. В результаті Україна отримала хронічний дисбаланс економіки, асиметрію розвитку регіонів, соціальну нерівність, політичну напруженість, які говорять про необхідність пошуку нових підходів до вирішення проблем державного управління. З огляду на складність економічної ситуації в умовах активізації світових економічних і політичних процесів та різноманіття застосовуваних інструментів і заходів державного регулювання, проблему побудови складної системи державного управління у сфері ЗЕД з урахуванням усіх чинників і можливостей, пропорційно до їхньої значущості на всіх етапах дослідження дає змогу дослідити саме системний аналіз. Крім того, системний підхід дозволяє проаналізувати систему на рівні відносно відокремлених підсистем, що працюють на досягнення загальної мети, а також їх взаємодії з оточенням системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми, та виділення невирішених раніше питань. У науковій літературі системний аналіз як логіко-методологічний компонент розглянутий достатньо широко. Системні положення, що використовуються як методологічні засоби в рамках системного підходу, системного аналізу, інформаційного моделювання представлені у працях українських та зарубіжних науковців, таких як П.І. Жежнич, Т.Є. Зерчанінова, Ф.Г. Коломоєць, О.М. Петрук, О.К. Скаленко та інших.

Разом із загальною теорією систем, яка вивчає найбільш загальні й значимі для системи будь-якої природи положення, широкого розвитку отримав спеціальний напрям системних теорій, який охоплює кібернетику, інформатику, системний підхід, системний аналіз, синергетику та інші. Застосування положень спеціальної системної теорії дозволяють дослідити складні системи як цілісний механізм. Недостатність використання такого методологічного інструментарію у вивченні проблем державної регуляторної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності підкреслює актуальність зазначеного аспекту досліджень.

Мета статті полягає у дослідженні застосування системно-синергетичного підходу у методології дослідження проблем державної регуляторної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Для досягнення поставленої мети, в межах даної роботи, були вирішені наступні завдання: дослідити методологію проведення системного аналізу у сфері зовнішньоекономічної політики, визначити моменти формування синергетичного ефекту застосовуваних методів державного регулювання ЗЕД.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових висновків. Доцільність застосування системного підходу підтверджується суперечністю існуючого підходу спроб і помилок до застосування механізмів і методів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, наявністю полеміки навколо пріоритетів міжнародної інтеграції України, значної кількості проблем у сфері практичної реалізації зовнішньоекономічних відносин. Рациональність застосування системного підходу може бути доповнена ефектом синергії у діях чинників, що регулюють зовнішньоекономічні відносини і зовнішньоекономічну діяльність. Сутність синергетичного ефекту ми бачаємо у посиленні впливу на результат окремих спеціально зрегульованих зовнішніх факторів. Деякі фактори, до речі, можуть посилювати дію інших факторів та формувати нові фактори, які потребують регулювання. Предметом синергетики є механізми спонтанного формування і збереження складних систем, зокрема тих, що знаходяться у стані хронічного дисбалансу.

Інтерес до «синергетичної парадигми» пояснюється можливістю хоча б на концептуальному плані доповнити підходи, що орієнтовані на дослідження урівноважених станів, а також дослідити підсистеми, що знаходяться у стані біфуркації (наприклад, кризи), та підібрати комплекс заходів, який би допоміг утримати їх за допомогою системи у межах раціональних параметрів. Вміння визначити критичні точки системи дозволить зрозуміти поведінку системи у найбільш складні періоди існування й розвитку.

У науковій літературі системний аналіз як логіко-методологічний компонент розглянутий достатньо широко. Системні положення, що використовуються як методологічні засоби в рамках системного підходу, системного аналізу, інформаційного моделювання, представлені у працях українських та зарубіжних науковців, таких як П.І. Жежнич [2], Т.Є. Зерчанінова [3], Ф.Г. Коломоєць [4], О.К. Скаленко [6] та інші.

Наукові публікації в галузі системного підходу, системного аналізу та методів, що забезпечують принцип системності, показують, що разом із загальною теорією систем, яка вивчає найбільш загальні й значимі для системи будь-якої природи положення, широкого розвитку отримав спеціальний напрям системних теорій, який охоплює кібернетику, інформатику, системний підхід, системний аналіз, синергетику та інші. Застосування положень спеціальної системної теорії дозволяють дослідити складні системи як цілісний механізм. Обмеженість використання науковцями зазначеного методологічного інструментарію при вивченні проблем державної регуляторної політики у сфері зовнішньоекономічної діяльності підкреслює актуальність зазначеного аспекту досліджень.

Фундаментальні труднощі щодо наукового розуміння зовнішньоекономічної політики значною мірою пов'язані з великою кількістю складових елементів, передусім різноманітних методів, інструментів, засобів регулювання економічної політики, що знаходяться у постійному русі і розвитку. Адекватне їх представлення потребує врахування знову створених обставин, факторів, тенденцій, закономірностей. У системі міжнародних відносин кожна країна аналізує: наскільки національні механізми державного регулювання відповідають завданням економічної політики і вписуються у систему світових господарських зв'язків. І тут доречно звернути увагу на методологічну упорядкованість компонентів державного регулювання.

Класифікація методів і інструментів державного регулювання є концентрованим вираженням системного підходу. Якісному аналізу явищ зовнішньоекономічної політики сприяє поєднання критеріїв і ознак. А виокремлення у класифікаційній мережі одного з цих станів дає змогу подати реально функціонуючу модель явищ зовнішньоекономічної політики на певному історичному проміжку часу або модель зовнішньоекономічної політики, яка є орієнтиром для її перетворень, а саме перегрупування критеріїв і ознак, а також фіксації їх нового поєднання [7]. Логіку і методологічну спрямованість системного аналізу зовнішньоекономічної політики у загальному вигляді представимо наступним ланцюгом операцій (рис. 1).

Поданий у такому вигляді системний аналіз явищ зовнішньоекономічної політики не лише відкриває простір для якісного аналізу, а й дає змогу зробити наступний крок до аналітичного опису механізму взаємодії в моделі зовнішньоекономічної політики [8], до формування методик, методичних рекомендацій, положень щодо формування практичних завдань, їх вирішення на базі розроблених моделей тощо.

Рис. 1. Методологічна послідовність проведення системного аналізу зовнішньоекономічної політики

Складність цього процесу, на наш погляд, полягає в розгалуженій ієрархії зв'язків по горизонталі між державами, галузями, регіонами, підприємствами, та вертикальними зв'язками у процесі функціонування товарних ринків, з урахуванням усіх елементів, що їх формують. Тому, надзвичайно важливим є групування зв'язків між суб'єктами з необхідним ступенем узагальнення або деталізації. Адже неврахування факторів, незнання їх взаємозв'язків призводить до викривлення інформації про стан економічних процесів, а над-то велика кількість об'єктів дослідження розпорошує зусилля дослідників, зважаючи зконцентруватися на значимих факторах. Певні узагальнення в умовах невизначеності і недостатності знань [6, с.178] дозволять уникнути прогалин в інформаційному забезпеченні і застосувати необхідні методи дослідження.

Вважаємо необхідним враховувати також те, що економічна система здатна до саморегуляції або адаптації. Вона не стерпить недоліків у механізмах її функціонування і призведе на власний розсуд систему до такого стану узгодженості її елементів, при якому всі вони набували б характеру доцільності (і іноді в обхід мети і принципів державного регулювання). Це означає, що у разі неефективного управління економічна система буде компенсувати «неефективність» пошуком альтернативних можливостей і виїде з під державного контролю і управління.

Ще одним фактором складності й водночас перспективності у дослідженні механізмів і інструментів державного регулювання, на наш погляд, є синтез дій впорядкування системи державного управління й самоорганізації системи господарювання. При раціональному їх співвідношенні ефект синергії, тобто перевищення кінцевого ефекту у порівнянні з простим сумуванням ефектів від дій окремих інструментів державного регулювання [4, с.17], дасть значно кращий результат від застосованих ресурсів державного управління. Цей ефект залежить від якості визначених пріоритетів у системі державного управління, встановлення правильної внутрішньої взаємозалежності і взаємовпливу задач, що вирішуються в процесі державного управління зовнішньоекономічної діяльності. Отже, мета і завдання державного управління лежать в основі ефекту синергії. Використання синергетичних зв'язків при системному підході забезпечує якісний перехід від технології простого планування до програмування у державному управлінні.

З зазначеного випливає, що, по-перше, систему регуляторів державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності необхідно втручати в контрольованому стані, тобто в рамках параметрів, що мають забезпечувати і зберігати стійкість управління; і по-друге, застосовувати методологічні підходи, що полегшуватимуть вибір правильного управлінського рішення та виділення питань, від яких залежить визначення подальших стартових параметрів системи державного управління зовнішньоекономічної діяльності.

Таким чином, в процесі дослідження ми дійшли висновку, що системно-синергетичний підхід до проведення аналізу державного регулювання у сфері зовнішньоекономічної діяльності є найбільш конструктивним із прикладних напрямів системних досліджень. Він орієнтує дослідників не лише на констатацію певних закономірностей функціонування і розвитку механізмів державного управління, а й розробку методики організації процесу прийняття рішень в умовах взаємозв'язку і взаємодії факторів, що знаходяться у невинному русі. Ця методика потребує залучення знань та досвіду фахівців різних галузей знань й застосування різних методів дослідження, а також системного аналізу самої системи державного управління та оцінки синергетичного ефекту від застосування елементів системи регулювання зовнішньоекономічної діяльності.

Важливим моментом є виявлення і врахування синергетичних зв'язків [3, с.39; 4, с.17; 5, с.31-34], оскільки саме вони збільшують ефект спільної дії компонентів системи та забезпечують емерджентні властивості системи, її цілісність (доповнюють або беруть на себе невістачаючі функції свідомо чи несвідомо відсутніх елементів).

Незважаючи на очевидні переваги системного аналізу, до теперішнього часу цей методологічний компонент у системі державного управління застосовується недостатньо, а ефект пролонгованої дії механізмів державного регулювання оцінюється за виявленими результатами постфактум.

Для підвищення ефективності державного управління пропонуємо методологічний алгоритм системного аналізу, який дозволить зробити процес формування зовнішньоекономічної політики зрозумілим, прозорим, оснований на потребах прийняття управлінських рішень та оцінки їх якості.

Першим етапом методологічного алгоритму системного аналізу є побудова концепції системи державного управління у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Наступним кроком є визначення взаємозв'язків між компонентами системи та встановлення рівня їх взаємозалежності. При аналізі взаємодії компонентів в системі державного регулювання у сфері зовнішньоекономічних відносин необхідно ґрунтуватися на їх внутрішній суті, яка проявляється в їх функціях: основних і другорядних (допоміжних, супутніх) по відношенню до системи державного регулювання об'єкту. Враховуючи, що компоненти системи виконують самостійну функцію, характеризуються специфічними, зумовленими внутрішньою суттю, ознаками, чітко локалізовані щодо об'єкту застосування, іноді обмежені часовим інтервалом дії, регламентовані спеціальним нормативно-правовим забезпеченням, необхідно сформувати модель системи з узгодження дії елементів та підпорядкованості всіх функціональних компонентів, кожен з елементів якого несе відповідальність за системні властивості компонента у цілому [2, с.45-46], єдиній головної меті.

Подальшим етапом методологічного алгоритму є формування синергетичного ефекту. Оскільки елементи системи мають здатність взаємодоповнювати один одного, то зміна або припинення дії одного елемента неминуче відобразиться на взаємопов'язаних елементах. Відслідковування такої взаємодії дозволяє уникнути дублювання дій зазначених елементів іншими та вилучення елементів, що втратили свою актуальність і вводять в оману користувачів системи своїм існуванням або створюють суперечності у розумінні елементів системи (наприклад, суперечності у діючому нормативно-правовому забезпеченні, що розроблялося під інші елементи системи, які згодом втратили чинність чи змінилися).

Останнім етапом методологічного алгоритму є забезпечення стійкої працездатності і безперервного функціонування системи. Оскільки лише елементи у стані гармонійної рівноваги можуть підтримувати нормальне «життєзабезпечення» системи, то підтримання гнучкості й адаптивності системи є умовою для створення відносного балансу і забезпечення стійкості та стабільності системи. Це досягається забезпеченням обов'язкових інформаційно-технологічних зв'язків із зовнішнім для системи державного управління середовищем через формування певного переліку елементів, які відповідають за потік інформації у прямому і зворотному напрямі [1, с.5]. Такими елементами у галузі зовнішньоекономічної діяльності є зовнішньоекономічні зв'язки як комплексна система різнобічних форм міжнародного співробітництва держав та їх суб'єктів у різних галузях економіки [1, с.6].

Важливими складовими методологічного алгоритму є підсистеми, компоненти, елементи системи. У системі формування і реалізації зовнішньоекономічної політики підсистеми забезпечують пріоритетні напрями соціально-економічного розвитку механізмами реалізації державної політики засобами зовнішньоторговельної політики, політики у сфері ЗЕД, митної політики. Кожна з підсистем складається зі складових компонентів, кожен з яких має свою мету, завдання; об'єкти, до яких застосовується; суб'єктів, які залучаються; предмети, якими оперує політика. Кожен з таких компонентів становить собою систему елементів і взаємозв'язків між ними і, водночас, є підсистемою системи зовнішньоекономічної політики країни. Схематично структура такої системи представлена на рис. 2.

Функціональні підсистеми складаються з функціональних компонентів, які у свою чергу, складаються з функціональних задач і підзадач. Так, наприклад, зовнішньоторговельна політика поділяється на експортну і імпорتنу зовнішньоторговельну політику та включає митну політику. Експортна зовнішньоторговельна політика вирішує завдання підвищення конкурентоспроможності національних товарів на зовнішніх ринках, формування внутрішніх і зовнішніх умов конкурентоспроможності українських підприємств; вдосконалення структури експорту та інші.

Рис. 2. Функціональна структура системи формування і реалізації зовнішньоекономічної політики

Досліджуючи елементи системи державного регулювання у галузі зовнішньоекономічної політики і взаємозв'язки між ними необхідно дотримуватись певної послідовності дій, які розглядаються як комплекс взаємопов'язаних операцій. Чим більша ступінь деталізації процесу, тим адекватніше реальним умовам існування виявляється досліджувана система.

Сформована теоретична модель системи формування і реалізації зовнішньоекономічної політики має бути доведена до найбільш узгодженого стану з урахуванням цілей її побудови, фактичного стану компонентів системи, особливостей вирішення окремих задач на основі методики системного аналізу компонентів системи державного регулювання (рис. 3). В умовній схемі виділені загальні стадії проведення системного дослідження та враховані найважливіші етапи зазначеного процесу.

Системний аналіз є важливим інструментом для наукового обґрунтування процесу прийняття рішень при вирішенні складних управлінських проблем й формування синергетичного ефекту. Він полягає у тому, що комплекс заходів підбирається таким чином, щоб створити умови для максимально ефективного використання потенціалу кожного елемента системи державного регулювання. Тобто, ідея полягає у тому, щоб отримати максимальний економічний ефект при мінімумі застосованих державно-управлінських заходів. Синергія у зовнішньоекономічній політиці представляє стратегічні переваги, що виникають при вдалому й найбільш раціональному застосуванню комплексу заходів, ефект від яких значно перевищує сумарний ефект від дії кожного окремого інструменту державного регулювання. Ефект синергії залежить не стільки від кількості й інтенсивності застосовуваних інструментів, скільки від механізму їх внутрішньосистемного взаємозв'язку та взаємодоповнення.

Це можуть бути економічні методи, доповнені адміністративними регуляторами, що враховують технологічні зв'язки, регіональні традиції та можливості, балансують з дотриманням інтересів держави і економічних інтересів суб'єктів господарювання. Але замало просто вибрати набір інструментів регулювання - всі ці інструменти мають бути оптимально узгоджені за метою та напрямом дії, синхронізовані у часі.

Таким чином, одним з найбільш універсальних підходів, що дає можливість ефективно проаналізувати проблеми взаємодії різноманітних методів, інструментів, засобів регулювання зовнішньоекономічної політики, ступеня їх суперечливості в той чи інший момент, зрушень у пріоритетах однієї групи інструментів над іншою є системно-синергетичний підхід.

Рис. 3. Методика системного аналізу компонентів системи державного регулювання

Синергія може бути позитивною у разі вірно визначених основних методів регулювання та ефективно підібраних другорядних методів, що дорегулюють дію основного методу у напрямку отримання необхідного результату. Синергія може бути негативною у разі неправильно застосованих або недосконалих методів та інструментів державного регулювання.

Висновки з даного дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Одним з універсальних підходів, що дає можливість ефективно проаналізувати проблеми взаємодії різноманітних методів, інструментів, засобів регулювання зовнішньоекономічної політики, ступеня їх суперечливості в той чи інший момент, зрушень у пріоритетах однієї групи інструментів над іншою є системно-синергетичний підхід. Синергія може бути позитивна у разі вірно визначених основних методів регулювання та ефективно підібраних другорядних методів, що дорегулюють дію основного методу у напрямку отримання визначеного результату. Синергія може бути негативною у разі неправильно застосованих або недосконалих за механізмом реалізації методів державного регулювання.

Питання, порушені у статті, є надзвичайно актуальними і потребують подальших всебічних наукових досліджень, зокрема, щодо комплексного підходу до методів державного регулювання ЗЕД, що формують систему механізмів державного управління у сфері зовнішньоекономічних відносин.

Список використаних джерел

1. Гребельник О. П. Основи зовнішньоекономічної діяльності [Текст]: Підручник./ О.П. Гребельник.- К.: Центр навчальної літератури, 2004. – 384с.
2. Жежнич П. І. Технології інформаційного менеджменту [Текст]: навч.посіб./П.І. Жежнич.-Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2010.-260с.
3. Зерчанинова Т. Е. Исследование социально-экономических и политических процессов [Текст]: учеб. пособие/ Т.Е. Зерчанинова.-М.: Логос,2010.-304 с.
4. Коломоєц Ф. Г. Основы системного анализа и теории принятия решений [Текст]: пособие для исследователей, управленцев и студентов вузов/ Ф.Г. Коломоєц.- Мн.: Тесей, 2006.- 320с.
5. Моделі і методи прийняття рішень в аналізі та аудиті [Текст]: Навчальний посібник для студентів спец. 7.050 106 «Облік і аудит» / За ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бугинця, к.е.н., доц. М.М. Шигун. – Житомир:ЖДТУ, 2004.- 352с.
6. Скаленко А. К. Глобальные резервы роста /Системно-информационное измерение экономических реформ в Украине [Текст]:монография/Пер. с укр./Науч. ред. и предисл. чл.-корр. НАНУ О.Г. Белоруса, -К.: Информационно-издательский центр «Интеллект», 2002.-428с.
7. Храмов В. О. Аналіз напрямків процесу формування і реалізації зовнішньоекономічної політики /Зовнішньоекономічна політика/ Економічна онлайн бібліотека [Електронний ресурс]: режим доступу- <http://ecolib.com.ua/article.php?book=15&article=1247>
8. Храмов В. О. Методологічний інструментарій зовнішньоекономічної політики/ Зовнішньоекономічна політика / Економічна онлайн бібліотека [Електронний ресурс]: режим доступу -<http://ecolib.com.ua/article.php?book=15&article=1277>

Стаття надійшла до редакції 07.09.2012 р.

ТОВ "ДКС Центр"